

УДК 343.3/7 (477)

Марина Василівна ФОМЕНКО

*(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)*

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (СТАТТЯ 170 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Стаття присвячена кримінально-правовому аналізу складових вини при вчиненні перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій. Доводиться можливість вчинення цього злочину як з прямим, так і непрямим умислом. Надана характеристика інтелектуальному і вольовому моменту. Розмежовані ситуації існування прямого і непрямого умислів при вчиненні вказаного злочину.

Ключові слова: *перешкодження законній діяльності, професійна спілка, політична партія, громадська організація, склад злочину, суб'єктивна сторона, вина, умисел.*

Постановка проблеми. Становлення й розвиток демократичної, соціальної, правової держави України на сучасному етапі вимагає серйозного посилення системи правових гарантій інститутів громадянського суспільства. Серед останніх чільне місце посідає інститут асоціацій (об'єднань). Право на свободу об'єднань – одне з базових у механізмі розбудови й функціонування відкритого, ліберального суспільства. Отже, немає сумнівів у тому, що від належної охорони і забезпечення можливості безперешкодної реалізації цього права, у тому числі й

кримінально-правовими засобами, без перебільшення, залежить успіх демократизації України, її остаточного пострадянського транзиту до цивілізованих європейських народів. З огляду на це негайно потрібно вирішити таке завдання, як створення наукового обґрунтування цього процесу, зокрема, і в частині кримінально-правового регулювання. Як наслідок, виникає необхідність в удосконаленні правової норми, закріпленої у ст. 170 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій», а також відповідної правозастосовної практики. Важливу роль у цьому має відіграти дослідження особливостей суб'єктивної сторони складу злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правові проблеми протидії злочинам проти виборчих, трудових та інших особистих прав громадян були предметом вивчення таких науковців, як Р. С. Вереша, Н. О. Гуторова, С. К. Гришук, Я. О. Лантінов, С. Я. Лихова, М. І. Мірошник, В. І. Павликівський, С. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Визнаючи істотний внесок цих учених у вирішення заявленої проблеми, слід все ж таки вказати на брак уваги вчених саме до суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 170 КК України, що й зумовлює актуальність теми цієї статті.

Мета статті полягає в наданні кримінально-правової характеристики особливостей суб'єктивної сторони юридичного складу перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій.

Виклад основного матеріалу. Ведучи мову про суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 170 КК України, зауважимо, що в питаннях форми вини при його вчиненні вчені одностайні: перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій може бути вчинено *виключно умисно*. І якщо з приводу форми вини дискусій не виникає, то щодо можливих видів умислу єдності в поглядах немає. Одна група науковців наполягає на тому, що суб'єктивна сторона досліджуваного складу злочину характеризується виключно прямим умислом [1, с. 49; 2, с. 458], інші ж вказують тільки на умисність вини [3, с. 217], не конкретизуючи виду останньої, залишаючи, таким чином, місце для інтерпретаційного маневру.

Принагідно зауважимо, що відповідно до ч. 2 ст. 24 КК України прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання [4]. Наведене, на перший погляд, підстав для дискусій з приводу різновидів умислу у злочинах з формальним складом, яким є перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, не дає. Вочевидь, бажання чи небажання настання певних суспільно небезпечних наслідків має юридичне значення для злочинів із матеріальним складом. Проте, як видається, склад злочину, відповідальність за вчинення якого настає за ст. 170 КК України, не можна віднести до типово формальних. Справді, за всіма законодавчо зафіксованими ознаками він таким є, але специфіка змісту суспільно небезпечного діяння (перешкоджання) таки

передбачає заподіяння шкоди, щоправда, не у розумінні суспільно небезпечних наслідків, а такої, що має свої об'єктивовані прояви – порушення того чи іншого права професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, їх органів, що забезпечується правом на їх вільну діяльність. У цьому випадку йдеться не просто про діяльність, спрямовану на порушення; цей злочин вважається закінченим з моменту настання юридичного факту – порушення права, що свідчить про неможливість взагалі або в конкретний момент часу при наявності на це волі реалізувати відповідне право *внаслідок* діянь винного. Зауважимо, що складна об'єктивна сторона змушує вести мову про «нетиповість» (звісно, умовну) формального складу цього злочину саме в контексті гіпотетичної можливості існування й непрямого умислу.

Інтелектуальний момент для випадків як прямого, так і непрямого умислів є ідентичним. Це означає, що при перешкоджанні законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій винний усвідомлює суспільну небезпечність своїх діянь, що характеризується такими складовими:

1) *усвідомлення винним характеру свого діяння*, тобто розуміння ним фактичних обставин конкретної життєвої ситуації, що склалася у зв'язку з реалізацією професійною спілкою, політичною партією, громадською організацією своїх прав. Додамо, що в цій ситуації винний повинен чітко усвідомлювати, що:

а) існує певна, цілком конкретна, професійна спілка, політична партія чи то громадська організація;

б) ця конкретна профспілка, політична партія чи громадська організація має намір реалізувати певне своє право або ж така реалізація вже відбувається. Більш того, він має розуміти, що діяльність цих суб'єктів щодо реалізації своїх прав є статутною, тобто спрямованою на виконання своїх завдань, які випливають зі спеціального правового статусу, параметри якого визначені окремими законами, а також установчими документами, програмами. Знання ж про ці обставини винний може отримати як безпосередньо через членів вказаних об'єднань, інших їх законних представників (у тому числі й з офіційних документів, поданих ними, усних звернень тощо), так і опосередковано – через сприйняття інформації про їх актуальну чи плановану діяльність при візуальному контакті, із засобів масової інформації й комунікації, від сторонніх осіб та ін.

Важливо додати, що, якщо винний помиляється щодо приналежності певної особи або належності діяльності (наприклад, укладання договору, розміщення реклами тощо) до конкретної профспілки, політичної партії чи громадської організації (членства в них, роботи на них за трудовим договором, контрактом, на підставі цивільно-правової угоди або ж щодо близькості конкретної особи до члена об'єднання) і при цьому вчиняє дії, спрямовані на порушення її прав саме як суб'єкта, помилково пов'язаного ним з відповідним об'єднанням, вчинене слід кваліфікувати як замах на злочин, передбачений ст. 170 КК України. У даному випадку має місце помилка в особі потерпілого. За наявності до того підстав, коли сам спосіб і наслідки порушення прав такої особи мають ознаки самостійного складу злочину, вчинене підлягає кваліфіка-

ції за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 або 3 ст. 15 і ст. 170 КК України та відповідною статтею Особливої частини КК;

в) його дії чи бездіяльність втручаються в систему актуальної (наявної) чи перспективної (планованої) соціальної діяльності цих суб'єктів (об'єднань), впливають на одну чи декілька з її складових. У разі вчинення досліджуваного злочину шляхом бездіяльності додатково вимагається усвідомлення винним:

– наявності у нього кореспондуючого обов'язку в ситуації реалізації професійною спілкою, політичною партією, громадською організацією своїх прав діяти відповідним чином;

– того, що він допускає пасивність щодо необхідності виконати цей обов'язок: взагалі не вчиняє або неналежним чином (і ця обставина, тобто неналежність, також має бути чітко усвідомленою) вчиняє відповідні дії;

2) усвідомлення винним соціально-правового значення свого діяння, тобто те, що:

а) воно є протиправним, порушує права професійної спілки, політичної партії, громадської організації чи їх органів. Хоча, справедливості заради, варто зауважити, що у кримінально-правовій доктрині питання щодо входження усвідомлення протиправності діяння до складових інтелектуального моменту умислу становить предмет наукової дискусії. Не вдаючись, однак, до останньої, зазначимо, що принцип, згідно з яким незнання законів не звільняє від відповідальності, ніяк не суперечить необхідності визнання усвідомлення протиправності обов'язковим елементом вини. При цьому мова, вочевидь, має йти не про знання винним законів, конкретних правових норм (це – прерогатива юристів), достатньо, аби винний у найбільш загальному вигляді усвідомлював те, що його діяння є протиправними, тобто здатні завдати шкоди абстрактним правам, свободам, інтересам конкретної професійної спілки, політичної партії, громадської організації чи їх органів.

Аналогічні висновки зробив у своєму дослідженні О. А. Слабченко, який зауважив, якщо усвідомлення протиправності не визнавати обов'язковим елементом умислу, то відбувається нівелювання в цілому концепції винної відповідальності [5, с. 133]. Як слушно з цього приводу висловилося Л. М. Кривоченко, характер суспільної небезпечності визначається спрямованістю діяння проти того чи іншого об'єкта, важливістю і значенням його в системі суспільних відносин, характером спричинюваної або можливої шкоди [6, с. 46]. Не усвідомлюючи протиправності, неможливо, в принципі, передбачити настання якоїсь шкоди, адже остання не буде кваліфікована особою як така, виходячи з її особистісних диспозицій [5, с. 133];

б) воно негативно впливає (або здатне вплинути) на статутну діяльність професійної спілки, політичної партії, громадської організації чи їх органів. Порушення не будь-якого права професійної спілки, політичної партії чи громадської організації об'єктивно здатне вплинути на їх статутну діяльність, тобто припинити, змінити її як змістовно, так і за обсягом, строками реалізації тощо. Отже, винний має усвідомлювати те, що вчинюване ним правопорушення має таку об'єктивну здатність з урахуванням конкретної ситуації та характеристик потерпілого.

На підставі усвідомлення зазначених складових суспільної небезпечності діяння у структурі умисної форми вини при вчиненні перешкоджання законній діяльності професійної спілки, політичної партії чи громадської організації формується також й психіко-прогностична структура *передбачення*, якою обов'язково в *єдності* має охоплюватися передбачення того, що: 1) своїми діяннями винний порушує права конкретної (а не абстрактної) професійної спілки, політичної партії чи громадської організації; 2) таке правопорушення об'єктивно може (здатне) вплинути на статутну діяльність професійної спілки, політичної партії чи громадської організації.

Варто звернути увагу, що передбачення як процес і результат дії прогностичної складової пізнавальної функції свідомості при вчиненні злочину, передбаченого ст. 170 КК України, може й не мати чітких обрисів. У юридичній термінології це означає наявність так званого неконкретизованого умислу. В цьому аспекті слід, на нашу думку, підтримати П. С. Дагеля у тому, що неконкретизований (невизначений) умисел може бути підвидом не лише прямого, а й непрямого його видів [7, с. 111]. Отже, аналізована складова інтелектуального моменту умислу на перешкоджання законній (статутній) діяльності професійної спілки, політичної партії і громадської організації цілком вкладається й у формулу непрямого умислу. Зважаючи на об'єктивний зміст перешкоджання, який передбачає досягнення певного результату (у контексті статутної діяльності об'єднань – її зміни, припинення) через заподіяння шкоди (тобто через порушення прав об'єднань), при непрямому умислі на вчинення злочину, відповідальність за який настає за ст. 170 КК України, винний, таким чином, має лише в найбільш загальних рисах передбачати те, що його діяння здатні створити перепони для статутної діяльності профспілки, політичної партії чи то громадської організації, унеможливити або суттєво ускладнити виконання ними своїх статутних завдань.

Важливо наголосити на тому, що у разі відсутності усвідомлення і передбачення пролонгованого соціально деструктивного ефекту від порушень винним прав професійної спілки, політичної партії чи громадської організації у його проекції на їх статутну діяльність кримінальна відповідальність за ст. 170 КК України виключається (курсив наш – М. Ф.). У цьому випадку порушення права може розглядатися як перешкоджання лише з об'єктивної сторони. Суб'єктивний зміст перешкоджання відсутній. Втрата єдності об'єктивної і суб'єктивної сторін веде до руйнації цілісної конструкції складу злочину, зрештою, до відсутності останнього.

Вольовий момент прямого умислу при перешкоджанні законній діяльності професійної спілки, політичної партії чи громадської організації характеризується двома обов'язковими вольовими складовими:

1) бажанням винного досягти необхідної безпосередньої мети своїх діянь у виді порушення права конкретної профспілки, політичної партії, громадського об'єднання як такого. У загальній аналітичній схемі перешкоджання це є проміжною метою, метою-засобом подальшого впливу на потерпілого;

2) бажанням винного досягти віддаленої мети (соціального результату) перешкоджання: уникнення витрат на виплати за вимушений прогул незаконно звільненої особи, на поліпшення умов праці найманих працівників, послабити електоральні позиції політичного конкурента тощо. Така мета цілком може не мати чітко визначених характеристик. Останні дуже рідко визначаються у сфері соціальної діяльності (наприклад, зняття кандидата від певної політичної партії з виборчих перегонів). Таким чином, щодо цієї складової вольового моменту, на відміну від безпосередньої мети діянь, умисел на вчинення злочину, передбаченого ст. 170 КК України, є, як правило, неконкретизованим. Хоча, безумовно, абсолютно не виключається й можливість існування конкретизованого умислу.

Дещо іншим є зміст *вольового моменту непрямого умислу*. При вчиненні перешкоджання законній діяльності професійної спілки, політичної партії чи громадської організації він обов'язково має включати бажання досягти проміжного результату у виді порушення прав вказаних об'єднань. При цьому щодо віддаленого результату – створення фактичних перепон статутній діяльності професійної спілки, політичної партії чи громадської організації внаслідок такого правопорушення, його може й не бути при збереженні його усвідомлення й передбачення.

Така ситуація має місце, зокрема, у випадку вчинення злочину, відповідальність за який настає за ст. 170 КК України, у складній формі співучасті. Для виконавця, який керується корисливим мотивом, фактичний кінцевий результат злочинного діяння (порушення права професійної спілки, політичної партії чи громадської організації), на відміну, скажімо, від організатора, підбурювача, може не мати жодного значення, а тому й не охоплюватися його бажанням. Однак об'єктивної здатності його протиправних діянь створити перепони для статутної діяльності цих об'єднань в поєднанні з усвідомленням можливості настання такого результату цілком достатньо для формування вини особи (у виді непрямого умислу) як ознаки суб'єктивної сторони досліджуваного складу злочину.

Не зайвим буде акцентувати увагу й на тому, що склад досліджуваного злочину є формальним. Передусім вкажемо, що діяння є складним і передбачає певний соціальний результат у виді перепон для діяльності профспілки, політичної партії чи громадської організації. Цим перешкоджання відрізняється від простого порушення прав об'єднань. Проте визнання цієї обставини жодним чином не має обмежувати розуміння суб'єктивної сторони складу злочину: винний у ці діяння щодо порушення прав має вкладати цілком конкретне соціальне значення, яке не обмежується суто цим правопорушенням; останнє має розглядатися як інструмент досягнення віддаленої мети, результату. При цьому про досягнення останньої варто говорити не у контексті суспільно небезпечних наслідків, які, як наголошувалося, перебувають за межами складу злочину, а про спрямованість діяння на досягнення соціально негативного результату, який не може бути юридично формалізований нормативними категоріями об'єктивної сторони.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій є виключно умисним злочином; може вчинятися як з прямим, так і непрямим умислом. У разі відсутності усвідомлення і передбачення пролонгованого соціально деструктивного ефекту від порушень винним прав професійної спілки, політичної партії чи громадської організації у його проекції на їх статутну діяльність (у виді соціального результату, який полягає у її зміні чи припиненні) кримінальна відповідальність за ст. 170 КК України виключається. Мета і мотив злочину є факультативними ознаками його складу. Їх зміст на кваліфікацію діянь за ст. 170 КК України не впливає.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Вереша Р. В. Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (коментар до ст. 170 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. № 1. С. 43–49.
2. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар/за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 1152 с.
3. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ: Атіка, 2002. 640 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.03.2017).
5. Слабченко О. А. Кримінально-правова характеристика привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 241 с.
6. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Харків: «Вища школа», 1983. 129 с.
7. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и её установление. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. 241 с.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2017.

Марина Васильевна ФОМЕНКО

*(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)*

ОСОБЕННОСТИ СУБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ ЮРИДИЧЕСКОГО СОСТАВА ПРЕПЯТСТВОВАНИЯ ЗАКОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ, ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ, ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ (СТАТЬЯ 170 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ)

Статья посвящена уголовно-правовому анализу составляющих вины при совершении препятствования законной деятельности профессиональных союзов, политических партий, общественных организаций. Обосновывается возможность совершения этого преступления как с прямым, так и косвен-

ным умыслом. Дана характеристика інтелектуальному и волевому моменту умысла. Разграничены ситуации существования прямого и косвенного умыслов при совершении указанного преступления.

Ключевые слова: прешятствование законной деятельности, профессио-нальний союз, политическая партия, общественная организация, состав преступления, субъективная сторона, вина, умысел.

Maryna V. FOMENKO

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

FEATURES OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE LEGAL STRUCTURE OF OBSTRUCTING LAWFUL ACTIVITY OF TRADE UNIONS, POLITICAL PARTIES, NGOS (THE ARTICLE 170 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Problem's setting. *The right to freedom of association – is one of the basic mechanisms in the development and functioning of the open, liberal society. So, there are no doubts that the success of democratization of Ukraine, its final post-Soviet transit towards the family of civilized European nations is literally depends on the adequate protection and ensuring the possibility of smooth implementation of this right, including by criminal and legal means. Therefore, the author has analyzed the task of scientific provision of this process, in particular in terms of criminal and legal regulation. There is a need to improve the legal norm set forth in the Art. 170 of the Criminal Code (hereinafter – CC) of Ukraine – “Obstruction to the lawful activities of trade unions, political parties, NGOs”, as well as the relevant law-enforcement practice. An important role of this should play the study of the characteristics of the subjective side of the corpus delicti.*

Analysis of recent research. *Criminal and legal problems of counteracting crimes against electoral, labor and other personal rights of citizens were highlighted in the works of R. S. Veresha, N. O. Hutorova, S. K. Hryshchuk, Ya. O. Lantinov, S. Ya. Lykhova, M. I. Myroshnyk, V. I. Pavlykovskiy, S. Ya. Tatsyi, M. I. Havroniuk and other researchers. Recognizing the significant contribution of these scholars in solving the stated problem, we should point out the lack of scientific attention to the subjective side of the corpus delicti under the Art. 170 of the Criminal Code of Ukraine.*

The objective of the research *is to provide criminal and legal characteristics of the features of the subjective side of the legal structure of obstructing lawful activities of trade unions, political parties, NGOs.*

Main part. *The concept of the mechanism of individual criminal behavior has been improved. The author has offered to understand it as analytical construct, the elements of which form a dynamic system of psychophysical activity of a human being in the interaction with the environment before, during, and after the commission of a crime, and because of its commission. A description, an explanation to the features caused by official authorities of the stages of the decision-making to commit a crime of corruption, its implementation post-criminal behavior of persons from the staff of the SPS.*

Conclusions. *Obstruction to lawful activities of trade unions, political parties, non-governmental organizations – is an intentional crime; may be committed both with the direct and indirect intent. In case of the absence of awareness and anticipation*

of prolonged social destructive effect from violating the rights of a trade union, political party or NGO by the guilty party in its projection on their statutory activities (in the form of social benefit, which is its modification or termination), criminal liability under the Art. 170 of the Criminal Code of Ukraine is excluded. The purpose and motive of the crime is optional features of its corpus delicti. Their content on the qualification of the actions under the Art. 170 of the Criminal Code of Ukraine is not affected.

Key words: *obstruction to lawful activity, trade union, political party, NGO, corpus delicti, subjective side, guilt, intent.*

